

SZAKOLCZAY LAJOS
**Több az ország,
 mint a vert sereg**

Tollas Tibor költészetéről

Különös, furcsa sors. Tollas Tibor azt írta egy helyütt, hogy költészetét – a rabsors sötétjében jött a megvilágosodás – a börtönlétnek köszönheti. Minden bizonnyal így van, hiszen a már kamaszkorában verset fogalmazónak az életút megpróbáltatásai – a második világháború végén, 1945-ben felrobban a kezében egy páncélöklő, 1947 végén koholt vádak alapján letartóztatják, több mint nyolc évig ül börtönben – csak *élesítik* tehetségét. A közösség ügyének őszinte vállalásáért – golgotai útja kicsiben Krisztus-sors – megérte végigjárni a szenvedés stációit. Azonban a talpon maradáshoz, bármennyire egyenes volt is a gerinc, valamint biztonságérzet kellett. Az értékek birtoklásának azon láncolata, amelyet a hátország: a család biztosított.

A tartás fegyelmét és az áradó szeretetet volt honnan ellesnie a kis Kohlmann Tivadarnak. A Nagybarcán 1920. december 21-én született gyermeket olyan védőháló vette körül, amely a polgári értékekkel a fókuszában (hűség, hazaszeretet, önfeláldozás, a nép szolgálata) erőt és magabiztosságot is adott. Édesapja, Kohlmann József Tamás ezredes a szigort, a következetességet, a racionális gondolkodást, édesanyja, Kecskéssy Jolán az áradó szeretetet és az álmodás jogát képviselte. A család védőbástyájaként szolgáló otthont az anyai nagyanya, özvegy Kecskéssy Tivadarné, Geleji Katona Zsuzsanna (a református zoltárfordító, Geleji Katona István leszármazottja) szárnyai alatt lelte meg, aki Nagybarcán házába fogadta őket. (Kormányjavaslatra magyarosította meg nevét, és vette fel 14 éves korában a Kecskési nevet).

A pályaválasztásra – az apa döntésére – így emlékezik vissza a költő: „Anyám mintha megérezte volna, milyen

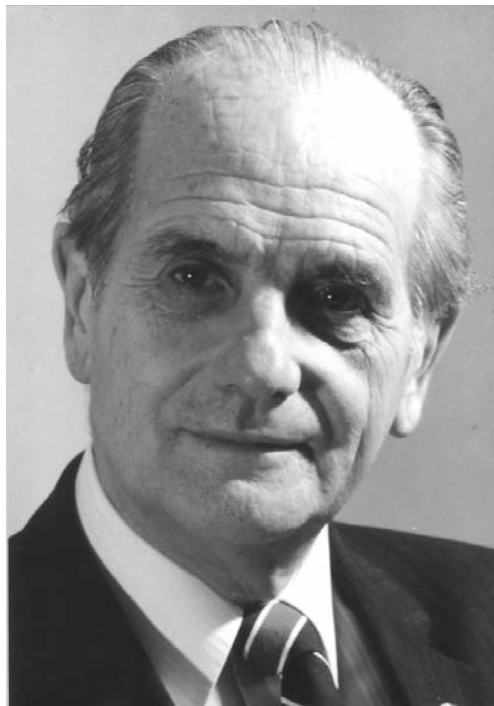
keveset leszünk együtt, gyermekkorom szinte minden percét velem töltötte. Apám racionálisan nevelt. A parancs úgy szólt, hogy a gyereket minél előbb ki kell taníttatni. A lányok sokba kerültek, rám nem sok maradt. Apám azt mondta: fiam, te nem lehetsz más, mint katona vagy pap, így ingyen kitaníttathatlak. Nekem rögtön felötlött, hogy katolikus pap nem akarok lenni, mert akkor nem nőülhetek, én pedig nagyon szerelmes voltam a szomszéd Csehes Erzsikébe. Így lettem katona”.

A sorokban akarva-akaratlan humor bujkál, de valószínű, a családi hagyományokat folytató kötelességérzet is: mindenekelőtt a haza szolgálata. Akkor a tettere kész

és a szerelemben is meghódítani való *várat* látó fiatalember még csak nem is sejtette, hogy a katonasors, ha komolyan vállalja hivatását, drámai helyzetekkel is szembesíti. Amikor a köszegi és soproni tanulmányok után fölveszik a Ludovika Akadémiára – itt avatják hadnaggyá 1941-ben –, még nem tudja, hogy *beletántorgásunk* a háborúba személy szerint is milyen terheket ró rá. Külön könyv témája lehetne az a feszültségekkel teli eseménysorozat, amely nemcsak személyiségét formálja, ám témája lesz későbbi verses elbeszélésének, az *Összeomlásnak* is.

Tisztte avatása után egy évig Nagyváradon szolgál, de a 25. gyalogezredet egészségügyi okból (szívbillentyűzavart diagnosztizál-

nak nála) el kell hagynia, s a front helyett a budapesti csendőrkisrészletben köt ki. 1943 ősze már Muraszombatban éri, pár hónap múlva kinevezik főhadnagynak. Az ottani szlovén és vend lakossággal tüntetést szervez a németek 1944. március 19-i magyarországi megszállása ellen. A büntetés nem marad el: áthelyezik Kárpátaljára, a 117. tábori csendőrzászlóaljhoz szakasz-, majd századparancsnoknak. Beregszászon kirendelik szakaszával kordont állni a gettó lakóinak első bevagonírozásánál. A brutális akció annyira megviseli, hogy áthelyezését kéri; pár nap múlva Tiszaújlakra vezénylik. A front közeledtével századával visszavonul Veszprém térségébe. Hadgyakorlat közben 1945. február 11-én kezét széttroncsolja egy páncélöklő. Századát nem engedi idegen földre, hosszú menetelés és bujdosás után katonáival együtt hazatér. Visszakíséri menyasszonyát és családját Tiszabecsre, ott értesül arról, hogy a határmenti közsé-

Tollas Tibor (1920–1997)

Tollas Tibor válogatott verseinek kötete a közeljövőben jelenik meg a Magyar Napló Kiadó gondozásában

gekbe orosz közigazgatást vezettek be és a magyar férfiakat 18 és 55 éves kor között Szolyvára, táborba viszik! Azonnal Budapestre megy, és tájékoztatja a Honvédelmi Minisztériumot a történekről. Élelmiszerszállítás ürügyén visszatér felderítésre a Tiszahátra, és teljesíti a demokratikus kormány miniszterelnökétől kapott titkos megbízást. Az angol és amerikai Szövetséges Katonai Ellenőrző Bizottság közreműködésével a kormánynak sikerült elérnie a jelentések alapján, hogy huszonhárom községben visszaállítsák a magyar közigazgatást. (Minderről a leghitelesebb tanú, Nagy Ferenc volt miniszterelnök is beszámolt 1966-ban adott nyilatkozatában.)

Kecskési Tibort határmenti ténykedéséért nem lehetett perbe fogni, így a Népbíróságnak más okot kellett keresnie. Kapóra jött rövid beregszászi tartózkodása. Háborús bűnösnek nyilvánították. „Mentő tanúnak jelentkeztem Tavi Árpád főhadnagy mellett, akire ráfogták, hogy a beregszászi gettó parancsnoka volt, valójában pedig csak névrokona az időközben Nyugatra menekült gettóparancsnoknak. Mentő vallomást tettem mellette, és végül is őt felmentették, de néhány hónap múlva engem vádoltak ugyanezzel. Tíz évet kaptam. Ugyanazok, akik eskü alatt állították, hogy Tavi Árpád volt a gettó parancsnoka, most ellenem vallottak. Csak azért nem akasztottak fel, mert két volt beregszászi gettó-fogoly pontosan felidézte a táborban szolgálatot teljesítő tisztek és altisztek névsorát, és én nem voltam köztük. Fel is menthettek volna, de az ÁVO nyomására kaptam tíz évet mint »háborús bűnös«. A tíz évből több mint nyolcat leültem, amikor a Nagy Imre-beszéd után két héttel bizottságok érkeztek a börtönbe, hogy a jogellenes ítéleteket felülvizsgálják. 1956. július 25-én szabadlábra helyeznek, és javasolják, kérjem rehabilitációm, mert tévedés volt és jogsértés történt.” (Kecskési Tibort ugyan a Legfelsőbb Bíróság 1991-ben a háborús bűntett miatt emelt vád alól fölmentti, ítéletét semmisnek, megalapozatlannak és törvénytelennek nyilvánítja – a következő évben a Honvédelmi Minisztérium alezredessé lépteti elő –, ám az író a mai napig a politika által föltüzelt csoportok keresztjében áll. Az igaztalan, koholt vádak tisztázását lásd Juhász László *Tollas Tibor igazsága* című tanulmányában (Kortás, 2006., 50 évf. 4. szám).

Támadták balról, támadták jobbról, támadták nyugatról és támadták keletről – hazai megrendelésre többek között a jobb sorsra érdemes emigráns költő, az 56 dicső napjait verseskönyvben köszöntő Kannás Alajos is, irigyelve Tollas népszerűségét, a magyar forradalom melletti kiállítását. A Tollas által szerkesztett müncheni Nemzetőr 1959 októberében elsőként hozza ugyanis a világ tudtára, hogy politikai okokból fiatalkorúakat végeznek ki Magyarországon; a magyar október 5. évfordulóján „Tízmillió otthoni

magyar helyett, tízmillió aláírást Magyarországért” sikeres akciót szervezett; az író-szerkesztő a jobb megvilágosodás érdekében itthon és külföldön is hiánypótló szerepet töltött be (Nemzetőr, *Gloria victis* 1848–49; *Gloria victis* 1956). Szünetlen járta a világot, hogy minél több hívet szerezzen a magyar igazságnak. Útjai során ezért is találkozott politikusokkal és a szellem embereivel: Nixon, Willy Brandt, Franz-Josef Strauss, Wilhelm Röpke, Kerényi Károly, Salvador de Madariaga a vele tárgyaló szemében ugyancsak fölfedezhette azt a tüzet, amely a világ jobbításáért küzdők sajátja.

Ha ilyen volt az ember, milyen a költészete? Hordoz-e magában olyan líraértéket, amely ebben a fölfordult, csak a posztmodern *kecskebukáit* díjazó korban figyelmünkre érdemes? Van-e a magyar költészetben olyan *érvényes* – napsütötte, és nem más fényforrással megvilágított – *sáv*, amelyen az egyfelől *szabadságharcos*, másfelől a *magánélet* dolgait (szerelem, hűség, bajtársiasság) nem kevés érzellemmel éneklő líra nem hat idegenül? Ha csupán egyetlen nagy verse, a *Bebádogoztak minden ablakot* marad meg az időben – hány régi nagy költőnek csak egy-két versét tudjuk idézni –, akkor ez a fölforrósult, ám később filozofikus hangot is fölvillantó líra már kiállta a próbát.

A korán verselő fiatal édes-bús melankóliával magához öleli a kishazát, az otthon, gyakran cserélődő szerelmeit, ám némelykor a magyar nótáig is elmenő „költészete” még ujjgyakorlatnak is gyenge. Szó se róla, a katonaiskola és az ott kapott neveléstől, illetve a történelmi arzenálból (kevés győzelem, sok bukás) megacélozódó bátorság meglendíti a verset (*A lövészárak balladája; Magyar erődök*), de ez kevés az egyéni hangú lírához. Mint Kufsteintől Recskig oly sokaknál, a rablét és a nyomorú sors által megsokszorozódó szenvedés viszont elindítja egy olyan úton, amely még a magyar költészetben is unikum. Eddig, sajnos, kevés szó esett nálunk a *Füveskert* költőiről – a börtöntársak vécepapírra írott verseit, műfordításait és tanulmányait a csonka kezű Tollas Tibor másolta egyedi kötetekbe –, holott nekik (név szerint: Gérecz Attilának, Szathmáry Györgynek, Béri Gézőnek, Kárpáti Kamilnak, Tóth Bálintnak és a *krónikásnak*) köszönhető, hogy a magyar líra ötvenes évekbeli, némelykor kiábrándító „pöttyei” (behódolások, csaszuska-versek, a hatalom által megrendelt vezér-ajánrózások) valamennyire megtisztítottak. Tehát a „váciak” börtönköltészete – mert cenzor nem nyomorította őket – valójában nem volt más, mint a szabadon szólás makulátlan példája. Ezek az lírikusok – miként írta évtizedekkel később Kárpáti Kamil –, „nem azért voltak ellenállók, mert »börtönköltők« voltak, hanem egyszerűen azért, mert költők voltak. (Már akkor is.)”

A sötét bánya-mély – Tollas rabmunkásként sokat dolgozott a tatabányai XIV-es aknában (*Az öreg lőmester*) – fölnyitotta a szemét, s egy kissé adys hevülettel *Új Krisztust* zengett. A szabadtót? Azt, aki korbácsának intésével a kufárok számára rém. Ha eddig nem lett volna elég alkalom a szeretet (az önfeláldozó, a másikat való megsegítés) kinyilvánítására, a börtön százsorosán kínálta ennek gyakorlását. A József Attila-i erkölcs – „Testvér, segítsd a lebukottakat” – és a szenvedésében Krisztussal azonosuló Dsida Jenő-i alázat – „Zarandokútban piros bogó / és fájdalom mindenütt terem” – nem csupán megéri, ám arra készíti, hogy az „élményvers” mindig több legyen önmagánál. Nem a *Hársfa a börtönudvaront*, a *Pók a cellábat*, a *Sétánt* (és a megannyi társverset) említem, hanem a *Húsz szem cseresznyét*. Hiszen a cellába belopott piros bogókból „gyümölcsös ige” lett, s ez gyógyítóan hatott: átsugározta a rabsorsban lévők szenvedését.

Az evés apoteózisa erre utal: „S egyé lettünk, mint eljegyzettek, / Krisztus testének sejtjei, / Kikben egy lélek fénye reszket, / De nem tudják kizengeni”. Ez a szeretetre épülő s megelevenülő szimbólumvilág élteti elbeszélő poémáját, az *Összeomlást* is: „S kit népe négyszáz év óta csak sarcol, / nem tud gyűlölni, s úgy győz, hogy szeret”. Vagy egyetemessé váló céllal egy másik – összefoglalóbb jellegű – idézet: „Mert több a nemzet, mint a sokaság, / és több az ország, mint a vert sereg. / Időtlen lelke zúg a pusztá tájba, / s így alakult ki századok felett, / és szül magyarrá, szíved fényre tárva: / a diadalmas, élő Szeretet!” Nem különös, hogy épp az a szakrális léteszencia épül be a börtönfal téglái közé, amelyet a hatalom (lásd Mindszenty meggyalázását) vérrel-vassal üldöz? *A csak azért is-on* túl azonban átszellemült pillanatai – *mozgatórugói* – is vannak ennek a gondolkodásmódnak-létmódnak. Egy kis megengedéssel a megigazulás felé vivő egyik lépcsőnek is nevezhetnénk a rabtársának, Kis Horváth Pascal atyának ajánlott verset, a *Fekete karácsonyt*: „Nem kérek fényes karácsonyfát, / Egy gyertyaláng elég nekem, / Ha kigyúl majd a te csillagod, / Börtön felett a Betlehem.”

Ki tagadná a szintén rácsok között született *Hazafelé* édesanyaképének a hitelességét, a *Sarlós Boldogasszony* kozmikus kisugárzását – „Ki szeplőtelen feljutott a csúcsra, / Hol árnyéktalan csillagot ölelt, / Egy égi test az ő méhébe hullva / A végesben is a végtelenre lett” – és az *Üzenet a Duna-kanyarból* „megváltó ígét, újat, emberit” termő testvériség-kiskátéját. Határ Győző-i megnevezéssel a föntiek „költeményes költemények”, melyek úgy ringatják a lírahóstit és a mindenben eszményített állapotot fölfedező tiszta szavú krónikást, hogy nem tudhatni: a *boldogságnak* érzett létállapot innen van-e még a való világon

vagy összes koordinátája azon túli. Ezekhez képest a sodró erejű programvers, a *Bebádogoztak minden ablakot* (1953) – kiátkozó hangja egyként ered a költő (a *rab költő*) kiutalanságából és a magáéhoz hasonított Bornemisza Péter-i „kénköves” fullánkokból – maga az *ítélet*. Rövid idő múlva ugyanezt a hangot emeli költeményének fókuszába az ugyancsak nyugati magyar költőként ismert – ismert? – kanadai Fáy Ferenc *Jeremiás siralmai*ja is. Míg Fáy emelkedettebb, Tollas direktebb. Az utóbbi verse – valóságos történezen alapuló élményt közvetít a *gyalázat*, s majd ez fog egyetemes tiltakozássá emelkedni – Kassák szavalókórusait: a lármas, de szigorúan nyílt közvetlenséget mint vádoló bírót juttatja eszünkbe.

A váci börtön „lakóitól” megvont fény egyúttal a *couleur locale*-ből eredeztethető halálfélelem és a világhatalmakra is kiterjedő – mert *kiterjeszthető* – apokaliptikus látomássor szimbóluma. Ha megfigyeljük, hogy a címmé emelt refrén – „Bebádogoztak minden ablakot” – milyen jól előkészített, a strófazárást megélenkítő hívó rímekre üt rá (a kalapács pontosságával és a *látnok* – modern kori Jeremiás – átok-erejével), meggyőződhetünk az *ítélkezés* sodrásnál elevebb áradásáról is. „S elvették ezt is, a tenyéryi napot”; „Látjátok? Éjben élünk, mint vakok”; „Szívni az étel- s ürülék-szagot”; „Itt tegnap társam tüdőbajt kapott”; „Süket a cellánk, minden hang halott”; S fülünkbe folynak az ólmos napok”; „Simogatnánk a sugaras napot”; „Nyugat táncol –, tán végképp eladott!?”; „De lenyeljük a végső falatot”; „Hogy kúszik el a neonfény felett / A Néma Rém – s nem lesz több hajnalod”. „S a költemény nyomorral szembeni ellenpéldái – „Csendet hasít a sétahajó kürtje”; „Túl Barcelona kertjein...”; „Londonban bál van”; „ínyenc ételek ízét kínálja Párizs”; stb. – még jobban kiemelik a *fönt* és a *lent* (a zsarnoki hatalom és a mindent elszenvadni hivatott nép) kibékíthetetlen ellentétét. Mikor a költők zöme Sztálint és Rákosit éltette, Tollas kíméletlen *jóansággal* nevezte meg – erről tanúskodik a vers befejező strófája – a gyilkos eszme kiagyalóját.

*A rádiók csak üvölnék rekedten
A szabadságot, s az ember jogát.
Itt érzi csak befalazott testem
A milliókkal Moszkva ostorát.
S Váctól Pekingig zúgják a rabok:
– Ha nem vigyáztok, az egész világon
Bebádogoznak minden ablakot!*

Az egymásra sorjázó köteteket taglalva (*Csak ennyi fény maradt* – 1959; *Járdaszigeten* – 1967; *Eszterlánc* – 1969; *Irgalmas fák* – 1975; *Évgyűrűk* – 1979; *Forgószélben* – 1983, 1988; *Varázskör* – 1988;

Hazafelé – 1991, 1992) jól megrajzolható az a fejlődés-vonal, amely a kezdetben romantikus hevületű és az agitatív verset sem megvető lírikust a konkrét vers *beszéd*es kopárságáig vitte (*Fából faragott litánia*), majd később ahhoz a *filozofikus* – udvarlóversnél fölöt-tébb ritka – „magyarázathoz”, amely például a hagyatékban maradt nem egy költemény sajátja (*Peer Gynt vallomása; Peer Gynt monológja*). Ez utóbbi vers életműfogalatként is becses kérdés-meditációja – „Ki tudja, hány év, hány emberöltő / Után önt ki tisztán a Nagy Öntő?” – épp az érték-bizonyosság felől vizsgálva válik megsejtett „jövőképpé”.

Ezért is lehetetlen – jóllehet sokan megpróbálták – költészetéről úgy vélekedni, hogy az csupán élményversek, helyzetdalok, a társadalomba és a történelembe nagyon is beépült agitatív monológok sorozata. A költőtől nem idegen az egy kissé az impresszionizmusra utaló színélmény, s nemkülönben a zsánerkép (a valamivel mindig *föülirt* zsánerkép) plasztikus, érzelmekkel teli otthoniassága, ám eme családi múltba vagy az élni vágyó kedélye szerint a börtönlét megszépített poklába vezető szálak mellett hangsúlyosan jelen van mindazon versbeszéd – legyen az filozofikus töltetű (*Szent Kettőség*) vagy szimbólumvilágával a társadalmat faggató (*Tiborc fohásza Szent Erzsébethhez*) –, amely a Nyugat versmuzsikájára nemegyszer visszautaló hang és a *régies* forma ellenére is modernnek hat. Az 1987-es (Andechs) Szent Erzsébet-arckép *maiságához* kétség nem fér. „Pörjaink parázs panasza / nem segít – sem a fegyver. / Köztünk járnak a gyilkosok, / s túrnunk kell türelemmel. // Bitorolják a lelkünk is, / sírunk felett a földet, / s róluk fizetett igricek / még háladalt regölnek. [...] Sanyarú sorsunkra tekints, / áldd meg szegényeinket, / a meráni zsarnokoktól / te szabadíts meg minket! // Szent asszonyunk, vétkeinket / virágaid takarják... / Csak hiteddel vívhatjuk meg / rózsáid forradalmát.”

A *Biblia* jelképrendszere – illetve a szimbólummá lett megannyi példázat – őt nem csupán megéri, de keretül is szolgál a hazájából elűzött, az emigránslet keserű kenyerét evő férfi drámai sorsának. Nincs kegyetlenebb, ezért is a költeményt záró mottó mózesi nyílt beszéde, az idegen földön való – vizionált s ezért a valóságnál szinte súlyosabb – meghalásnál. Ám az ilyesfajta (képzelt vagy a betegség súlyával valósággal égető) vég az énekest arra ösztönzi, hogy sose mondjon le az igazságért *perlő* száj jogáról: nincs világosabb, mint a nyílt beszéd. Ez a *bárka* már évtizeddel azelőtt ott ringott a *Westerlandi halászok* tengerén – az ajánlás szerint üzenet volt ez a szétszóródott magyaroknak –, de akkor még a *hontalan ének* valaminő, Tollasra jellemző bizodalommal társult. A *Mózes imája* szokimondóbb, kegyetlenebb. Előrevetíti a „szolga” – az Úrnak *szolgáló* szolgálta és a népének *szolgáló* szolgálta –

végzetét: az „idegen”, mert a sajátjaként titkolt földön való meghalást. „Kitéptem magamból minden földi terhet. / Szavak helyett a kék csend töltse ki / bőröm börtönét, e csont bordázta vermet, / hol rács mögött a szomjas lélek reszket, / s a korbácsos kor üldözöttei. // És szól az Úr, a Remény Csipkebokra: / A választottak igáját ki hordja, / ha célba érsz te is, küszöbre lelsz? / A kintől sajtó földet ki tapossa, / Fáraók bűneit ki ostorozza, / ha sebes száddal többé nem perelsz? // Magad maradtál. Próbám most erősebb: / a végső órán önmagad legyőzted! // »És meghala ott Mózes az Úrnak szolgálja a Moáb földjén« (Mózes, V. 34. 5).”

Eme artistikus szólásnak, mint általában minden Tollas Tibor-versnek, nincs fellengzőssége, inkább *csön-des* mélysége van. Tehetetlen költő vagy a *céltől* megittasult vátesz szinte egyre megy. A *vérző* tarlóként lába elé kerülő múlt (*A barcai szatócsboltban*) éppúgy fáj neki, mint a nem sok jóval biztató jövő (*A meg nem született fák*). De megteremti a maga *varázskörét*, amelyben organikus látomássora az *igazító*. Vagyis az *emberré* lett fák és a csaknem történelmi vigaszt – az otthoniasság örömét – nyújtó kulináris élvezetek ugyanannak a jellemnek a sarkai. Műveltségélmény és tapasztalat, a hagyományhoz való igazodás és a földi jót szinte mítoszi világba emelő sejtelmesség tartja fogva az *űzött lelke* révén (evilági kötöttségétől? vissza-visszatérő lázálmaiktól?) minduntalan szabadulni akaró *vándort*.

Forradalmár a viharok kitett – mert tengerhullámmal rázkódó – imazsámolyon? 1956 haloványuló emléke, de még inkább a magyar október világra szóló igazságát – *kint* is és *bent* is – elsilányítani igyekvő akarat megkérgesíti a szívét, de nem annyira (fáradtsága csak pillanatnyi), hogy ne érezne az *ártó hatalmak* és a lepecsételt szájuk miatt *néma őrzők* közötti szakadékot. Néha jól esik ezt a *Felelni kell* figyelmeztető parancsával átlépni – „Nagy erdőt látok, lombtalan / – rossz álmaimban csupasz fákat –, / fekete erdőt, ágain / emberek csüngnek, néma árnyak. // Himbálja testüket a szél, / a hold ezüstbe mártja őket, / kik túléltek halálukat, / a sírokból is felkelőket” –, illetve valamely középkori himnusz magyar nyelvre való ültetésével (Tollas érzékeny műfordító is volt) a földi *istenemberekre* váró szakrális boltozatot megidézni: „Üdvözlégy tengerek / Tündöklő csillaga! / Istennek szűz anyja, / Menny boldog kapuja” (*Ave maris stella*).

A Tollas Tibor-i költészet máglyatűz a sivatagban. Minthogy nincs éghető anyag, és az oxigén is kevés, jobbra (ez a *romantika* Petőfiig megy vissza) a költő vére táplálja. Fojtott légzésű, a feketére feketével himző megszólalása is van a lírikusnak (*Szegedi ballada*) – a vers ezúttal is egy 1956-os mártír emlékére íródott –, de

hinnikus szárnyalása is. Ez utóbbi épp annak a „rövidített”? „összehúzott”? – a verses elbeszélést tömör látomásá formáló – *Összeomlásnak* a jellemzője (az itt említett nem tévesztendő össze a teljes poémával), amely „régies” líraértékével hat: „En hiszek benned, rejtőző Emberség, / a jó ott él a gonoszság alatt. / Belőled szökken fényre minden szépség, / s az irgalom csak belőled fakad. / S hogy találkozunk milliók, testvérként – / ...Az Isten törte rommá a falat!”

A magyar költészetben is különleges helyet elfoglaló *Fából faragott litánia* ennek épp az ellenkezője. A kopár, csak a szavak hangtestében (és az általuk föl idézhető *cselekvő* hangulatban) megbúvó líraérték, a *tárgyiasság* illusztris példája. Ki hinné, hogy ennek a látszólag halomra döntött „szálfákból” épített konstrukciónak is van fejlődési iránya, ami az *élet* és *halál* közötti nem is annyira szűk *sáv* szelétől a széléig való belakása. A néprajzi irányultságú, a száraz sirást sem megvető (homályjaiban is tündökletes) balladából – amelyben a tárgyak, fogalmak, növények nevei helynévvel ötvöződnek – így lett tömör létingazság. Szinte fogható, tapintható *anyag*. Modern sirató.

*Életfa, szemöldökfa, karfa, ajtófélfá,
kapufa, mesterfa, sátorfa, aprófa, tűzifa, gallyfa,
ágfa, hasábfá, szálfá, nótafa, májusfa,
látófa, termőfa, csudafa, tulipánfa,
családfa, nemzetségfa, világfa, mesefa, rovásfa,
rózsafa, párnafa, gyümölcsfa, csemetefa,
karácsonyfa, tilalomfa, hámfá, járomfa,
haszonfa, kaptafa, bányafa, dongafa,
piszkafa, sodrófa, sulykolófa, hajítófa,
csapófa, szárítófa, szegyenfa,
támfa, gyámfa, keverőfa, simítófa, mintázófa,
talpfa, vállfa, gömbfa, díszfa, bálványfa,
boldogasszonyfa, sasfa, istenfa, égigérő fa,
lármafa, szolgálfa, bitófa, fejfa, kopjafa,
koszorúfa, keresztfa.*

Befelé fordulása és kiúttalansága nem lehet olyan visszahúzó erő – a *Tíz év után* a váci börtön falai között íródott: „Építenél, de nincs kinek, / szeretnél, de kihűlt szíved. / Nincsen hited, nincs örömed, / az élet lett: a börtönöd” –, amely gátolná profetikus álmának a megvalósítását. A sok évtizedes, később betegségekől szabadult müncheni élet – a Nemzetőr szerkesztése (egyszer másszor még kínai kiadása is volt), a már említett antológiák gondozása, a bukásában is győzedelmes 1956-os magyar forradalmat szolgáló írói-műfordítói-publicisztikai tevékenysége – megtanította arra, hogy mindig, mindenkor (elismertségben és kivetettségekben is) az igazat

kell mondani. Tollas már akkor – mert akarta, mert hitte – egyben látta, vagyis hatalmas kulturális, erkölcsi értéknek tudta az egyetemes magyarságot, amikor nálunk csak óvatosan (nem megsértvén a szomszédjainkat) lehetett regélni az ún. „testvéri kötődésekről”.

Ha egyszer valaki kézbe veszi és tüzetesen áttanulmányozza az itthon sokáig – a rendszerváltásig – vörös posztónak számító, csaknem négy évtizedig élő „régis” Nemzetört, meglepődéssel fogja tapasztalni, hogy a társadalmi és politikai jellegű cikkek mellett milyen széles horizontját ölelte föl a magyar irodalomnak-kultúrának. Juhász Ferencről Nemes Nagy Ágnesig, és Weöres Sándortól Határ Győzőig hosszú azon értékvonulat, amelynek tagjai – most csak a legkiválóbbak említettek –, helyet kaptak az újság hasábjain. (Az *avantgárd* nem annyira, de azt – szerencsére – a párizsi Magyar Műhely képviselte.)

Amikor nem is olyan rég egy „alultájékozott” – vagy tudatosan fölheccelt – csoport megkérdőjelezte az író MÚOSZ-béli örökös tagságát, Juhász László a támadásra így felelt *Vaktöltények* című cikkében: „A több mint tíz évvel ezelőtt elhunyt Tollas Tibor életében elmondhatta: irigyeim sokan vannak, mint a kutyák, úgy ugatnak. De hát mit irigyeltek rajta: a háborúban megcsonkult kezét vagy a Rákosi börtönében ártatlanul letöltött nyolc esztendő, ifjúságának elrabolt éveit? Az emigráció percmberkéi a nyugati magyarság soraiiban kivívott népszerűségét, a politikai ellenfelek (nyilasok és kommunisták) a legolvasottabb sajtóterméket, a szerkesztésében megjelent müncheni Nemzetört irigyelték tőle. A kommunizmus évtizedeiben a magyarországi hatóságok szállították a szélsőjobb oldali emigrációnak a Tollas Tibor elleni akcióhoz a muníciót (l. *Fekete Könyv*, München, 1967).”

A börtönverseket nem feledve – „örök értékei a magyar költészetnek” –, az író életművét méltató Alföldy Jenő így ír: „Van azonban Tollas Tibornak másik arca is, amely arról győz meg, hogy a létezés mint önmagáért való értéket is igaz költőként fogta fel. Nemcsak fegyvert, vitézt énekelt, nemcsak vészjelzést adott, hanem szívhangokat is megszólaltatott. A rabság nemcsak földi pokol a verseiben, hanem az emberi emlékezés, vágyakozás televénye is. Remek ciklust írt a börtönben fölidézett, ifjúkora óta nem ízlelt ételekről – ezek is egészen egyedi értékek. A szülőföld, a család, a barátság és a természet is emlékezetes versekre készítette. Bár eddig főként politikai versei tették ismertté a nevét, a jövőben létköltészetét is jobban kellene népszerűsíteni, hogy végre elfoglalja megérdemelt helyét a magyar művelődéstörténetben.”

Jóllehet az olvasót ezek a szakmai kérdések nem vagy kevésbé érdeklik, Isten adja, hogy az irodalomtörténész kívánalma beteljesedjék.